

تحلیل اقتصاد سیاسی بین‌الملل در ارتباط با مهاجرت‌های جهانی

زهرا مشفق^۱

چکیده

رصد فرایند مهاجرت در ایران نشان می‌دهد که ایران هم به دلایل مختلف اقتصادی، سیاسی و اجتماعی و هم به دلیل جایگاه خاص ژئوپلیتیکی از منظر جابه‌جایی‌های بین‌المللی به‌عنوان کشوری مهاجرفرست و مهاجرپذیر شناخته می‌شود. به‌رغم اهمیت تهدیدها و چالش‌های پدیده مهاجرت و به دنبال آن، پیامدهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی، در سطح سیاست‌گذاری در کشور به شکل نظام‌مند به این موضوع پرداخته نشده و در قوانین و سیاست‌های مربوط به جمعیت نیز مدیریت مهاجرت کم‌رنگ بوده است. نگاه به روند مهاجرفرستی و مهاجرپذیری در دهه‌های اخیر حاکی است که خلأ نهاد و مرجع تخصصی رسمی برای مهاجرت، فقدان رویکرد مشخص در مواجهه با مدیریت مهاجرت در دولت‌ها، رویکرد تهدیدانگارانه در برابر مهاجرت نخبگان، فقدان ارتباط مشخص میان چشم‌انداز و توسعه نیروی انسانی کشور با سیاست‌های مهاجرتی، ضعف در جمع‌آوری و تحلیل داده‌های مهاجرتی و چالش‌های مهاجرپذیری و ادغام اجتماعی مهاجران از مهم‌ترین موانع و چالش‌های اقتصاد ایران در عدم کارآمدی حکمرانی مهاجرت بوده است. براین‌اساس، تدوین سیاست مهاجرتی جامع، تطبیق سیاست‌های مهاجرتی با نیازهای بازار کار، توسعه سیستم‌های جامع اطلاعاتی مهاجرتی، تسهیل بازگشت استعدادها و سرمایه‌های فکری به داخل کشور، تقویت ظرفیت دیپلماسی مهاجرت و همکاری‌های بین‌المللی می‌تواند از مهم‌ترین ملاحظات سیاستی برای حکمرانی بهتر پدیده مهاجرت در کشور باشد.

واژگان کلیدی: مهاجرت جهانی، اقتصاد سیاسی، سیاست خارجی، تجارت کشورها.

مقدمه

منطقه غرب آسیا و دستیابی به فرصت‌های بهتر شغلی سبب شده است تا روند مهاجرت بین‌المللی با شتاب بیشتری افزایش یابد. بر اساس آمار سازمان توسعه و همکاری اقتصادی^۲، شیوع بحران همه‌گیری کرونا منجر به کاهش ۳۰ درصدی مهاجرت بین‌المللی به این منطقه به‌عنوان قطب مهاجرت جهان شد، اما پس از آن، تقویت پیشران‌های یادشده سبب شد تا مهاجرت بین‌المللی همچنان با سرعت روزافزونی افزایش یابد. درحالی‌که

مهاجرت بین‌المللی پدیده‌ای است که تقریباً تمام کشورهای دنیا اعم از توسعه‌یافته و درحال‌توسعه به‌گونه‌ای با آن مواجه هستند و برخی در قالب مبدأ، برخی در قالب مقصد و برخی دیگر نیز در قالب محل گذر هستند. تقویت پیشران‌های مهاجرت مشتمل بر عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی، بی‌ثباتی‌های سیاسی و گسترش ناامنی در مناطق مختلف جهان به‌ویژه در

zahra.moshfegh@ut.ac.ir

2. OECD

۱. دانشجوی دکتری اقتصاد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران، تهران، ایران

تقویت میل به مهاجرت در جامعه ایرانی شده است. رصد فرایند مهاجرت در ایران نشان می‌دهد که ایران هم به دلایل مختلف اقتصادی، سیاسی و اجتماعی و هم به دلیل جایگاه خاص ژئوپلیتیکی، از منظر جابه‌جایی‌های بین‌المللی به‌عنوان کشوری مهاجرفرست و مهاجرپذیر شناخته می‌شود. بر اساس آمار سازمان ملل، ایران در سال ۲۰۲۴، در میان ۵۰ کشور برتر جهان به لحاظ مهاجرفرستی و در میان ۲۰ کشور برتر جهان به لحاظ مهاجرپذیری قرار گرفته است. به‌رغم اهمیت تهدیدها و چالش‌های پدیده مهاجرت و به دنبال آن، پیامدهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی، در سطح سیاست‌گذاری در کشور به شکل نظام‌مند به این موضوع پرداخته نشده و در قوانین و سیاست‌های مربوط به جمعیت نیز مدیریت مهاجرت کم‌رنگ بوده است. اهمیت این موضوع با توجه به شواهد آماری که حکایت از افزایش میل و تصمیم به مهاجرت در میان نیروهای انسانی متخصص و سرمایه‌های اقتصادی کشور دارد و از سوی دیگر، آمارهای غیررسمی نیز حضور بیش از ۳ میلیون پناهنده افغان غیرقانونی را در کشور تخمین می‌زنند، دوچندان است. افزون‌براین، فقدان ثبات سیاسی و اقتصادی در ایران و برخی کشورهای همسایه، کمبود فرصت‌ها برای بهره‌مندی از ظرفیت نیروی انسانی کارآمد در داخل کشور و نیز دو دهه شرایط تحریمی و تنگنای اقتصادی، لزوم توجه بیشتر به مقوله حکمرانی مهاجرت در کشور را با پیچیدگی‌های زیادی همراه ساخته است. در گزارش حاضر کوشش شده است تا نخست تصویری از وضعیت جمعیت مهاجر در ایران و جهان ارائه شود. در

در سال ۲۰۱۸، تعداد مهاجران بین‌المللی حدود ۲۵۸ میلیون نفر بود، این تعداد در سال ۲۰۲۴، به ۳۰۴ میلیون نفر افزایش یافت. مهاجرت برای دو گروه از کشورهای درحال توسعه و توسعه‌یافته پیامدهای متفاوتی را به همراه دارد، اما این پدیده در کشورهای درحال توسعه از اهمیت بیشتری برخوردار است؛ زیرا این کشورها در فرایند جریان بین‌المللی مهاجرت، سرمایه‌های انسانی بیشتری را از دست می‌دهند و معمولاً روند توسعه آن‌ها نیز تحت تأثیر این پدیده قرار می‌گیرد؛ زیرا سرمایه انسانی از ابزارهای مهم توسعه و توسعه نیز مبتنی بر حفظ و بهبود کیفیت نیروی انسانی است. هدر رفتن هزینه آموزش، تضعیف رشد دانش، کاهش قابلیت جامعه برای کاربرد اندوخته‌های علمی در راستای حل مسائل و مشکلات، تضعیف موجودی سرمایه اجتماعی و درنهایت، تنزل توسعه اقتصادی ازجمله مهم‌ترین پیامدهای مهم منفی مهاجرت برای کشورهای درحال توسعه است (خاوری‌نژاد، ۱۳۹۳). بنابراین، سرمایه انسانی یا نیروی متخصص در هر کشور به‌عنوان ابزاری برای دستیابی به توسعه می‌تواند با برهم زدن موازنه علمی هر کشور، روند دستیابی به آن را با چالش‌هایی همراه سازد.

مهاجرت ازجمله پدیده‌های با ابعاد اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و امنیتی پیچیده و چندجانبه است که در یک دهه اخیر در ایران نیز به‌طور زیادی افزایش یافته است. تداوم بحران‌های کلان در اقتصاد ایران ازجمله فقر، تورم، بیکاری، ناپایداری اقتصادی و سیاسی، مشکلات زیست‌محیطی و... که جامعه ایران در یک دهه اخیر بیشتر از گذشته با آن دست‌وپنجه نرم می‌کند، سبب

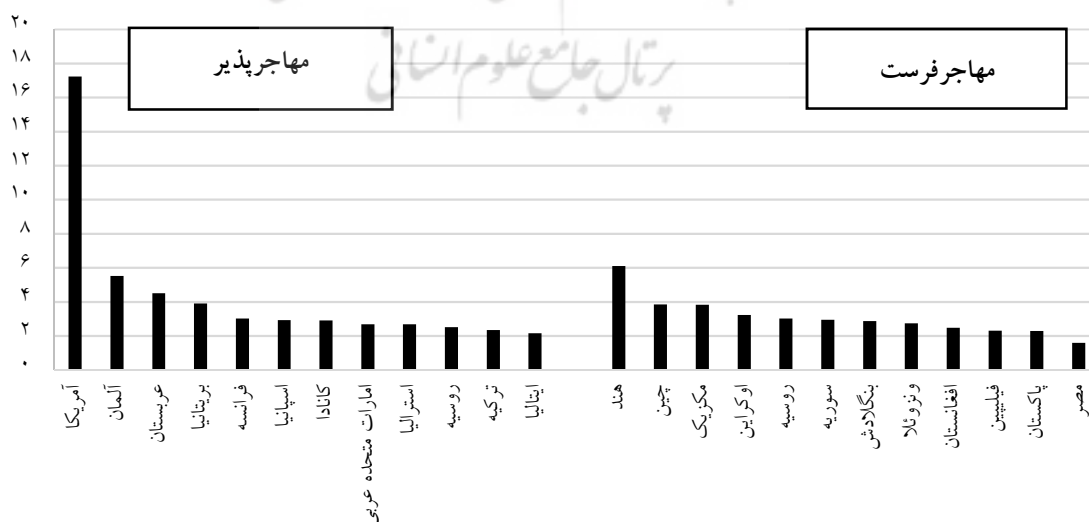
بخش دوم، مهاجرت جهانی در چهارچوب سیاست خارجی مورد بحث قرار گرفته است. در بخش سوم تجربه برخی از کشورهای جهان در سیاست گذاری مهاجرتی بیان شده است. در بخش چهارم به برخی از مهم ترین چالش های سیاست گذاری مهاجرت در ایران هم از منظر مهاجرفرستی و هم مهاجرپذیری اشاره شده است. در نهایت توصیه های سیاستی برای بهره برداری سیاست گذار به منظور حکمرانی کارآمدتر پدیده مهاجرت در ایران ارائه شده است.

۱- تصویری از وضعیت مهاجران در ایران و جهان

آمار بالای مهاجرت و رشد سالانه آن حاکی از ضرورت پرداختن به این مقوله است. بر اساس گزارش سازمان ملل (۲۰۲۴)، در سطح جهانی حدود ۳۰۴ میلیون مهاجر وجود دارد (۳/۷ درصد از جمعیت جهان) که حدود ۵۰ میلیون نفر آن ها پناهنده هستند. از این تعداد، ۵۵ درصد

در کشورهای با درآمد بالا که عضو سازمان توسعه و همکاری اقتصادی هستند، زندگی می کنند که از این ۵۵ درصد که معادل ۱۶۷ میلیون مهاجر است، ۹۰ میلیون مهاجر به کشورهای اروپایی مهاجرت کرده اند. همچنین، از کل تعداد مهاجران جهان، حدود ۱۰ درصد در کشورهای حاشیه خلیج فارس زندگی می کنند که به طور متوسط نیمی از جمعیت کشورهای این منطقه را تشکیل می دهند. حدود ۱۸ درصد نیز در کشورهای با درآمد پایین و متوسط زندگی می کنند. تعداد مطلق مهاجران در جهان در ۳۰ سال گذشته رشدی نزدیک به دو برابر داشته، اما سهم جمعیت مهاجر از کل جمعیت جهان در این سال ها چندان تغییر نکرده و از ۲/۹ درصد به ۳/۷ درصد رسیده است. همان طور که در نمودار شماره ۱ مشاهده می شود، آمریکا، آلمان و عربستان در سال ۲۰۲۴، بزرگ ترین مقصد برای مهاجران جهانی و کشورهای هند، چین و مکزیک نیز بزرگ ترین مبدأ مهاجران جهان بودند.

نمودار ۱- رتبه بندی کشورهای جهان به تفکیک مهاجرپذیری و مهاجرفرستی (۲۰۲۴)

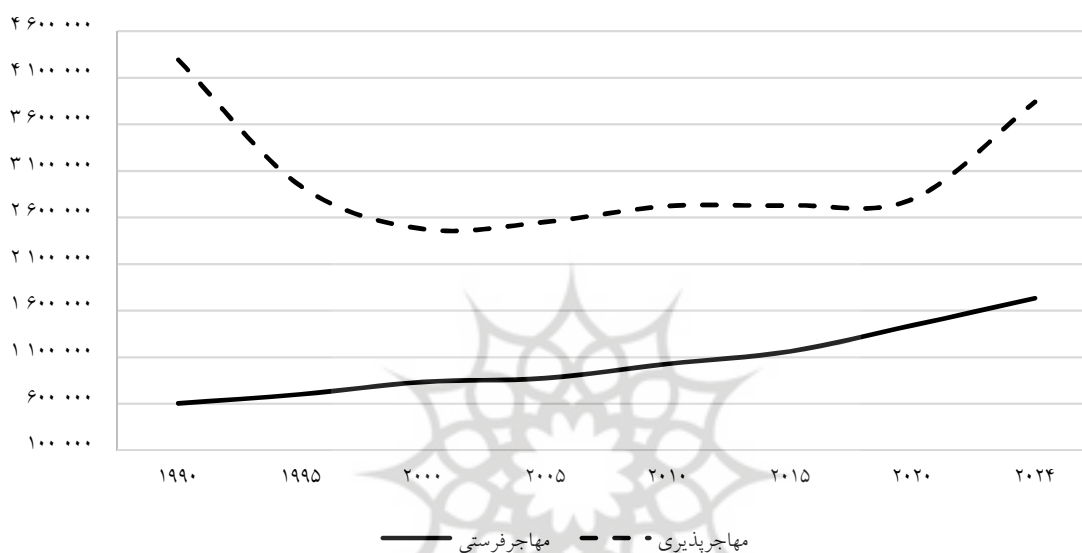

مأخذ: IOM UN MIGRATION, 2025

سازمان ملل، ایران در سال ۲۰۲۴، به لحاظ تعداد مهاجرپذیری، رتبه ۱۷ و به لحاظ مهاجرفرستی، رتبه ۴۸ را در میان ۲۳۵ کشور مورد بررسی کسب کرد.

در دو دهه اخیر روند مهاجرت در ایران تحت تأثیر عوامل مختلفی قرار گرفته است. بر اساس گزارش‌های بین‌المللی، ایران در سال ۲۰۲۴، میزبان ۳/۸ میلیون مهاجر بود. بر اساس آمار

نمودار ۲- روند تغییرات مهاجرپذیری و مهاجرفرستی در ایران (نفر)

مأخذ: IOM UN MIGRATION, 2025.

توسعه و همکاری اقتصادی (به‌عنوان قطب مهاجرت جهان) کسب کرده است.

تمایل به مهاجرت در جایگاه ایران در شاخص‌های بین‌المللی نیز مشاهده می‌شود. آخرین نتایج پیمایش گالوپ که دربرگیرنده شاخص‌های جریان بالقوه مهاجرت، جذب استعداد و جوانان است و در وبگاه مرکز داده‌های باز ایران در سال ۲۰۲۲ منتشر شده است، نشان می‌دهد که امتیاز ایران در شاخص بالقوه مهاجرت، ۱۶- درصد، در شاخص جریان بالقوه جذب استعدادها ۲۷- درصد و در شاخص جریان بالقوه مهاجرت جوانان ۱۹- درصد است. امتیاز ایران در هر سه شاخص منفی است.

همان‌طور که در نمودار شماره ۲ مشاهده می‌شود، روند مهاجرپذیری و مهاجرفرستی تقریباً از سال ۲۰۲۰ به بعد در کشور صعودی بوده که البته شیب تغییرات مهاجرفرستی در مقایسه با مهاجرپذیری بیشتر بوده است. آمارهای حوزه مهاجرت (هم تعداد مهاجرانی که از کشور خارج و هم تعداد مهاجرانی که به کشور وارد شده‌اند) دقیق نیست، اما بر اساس داده‌های منابع بین‌المللی، روند مهاجرانی که در ۳۵ سال اخیر از کشور خارج شده‌اند، صعودی بوده است. به لحاظ مهاجرفرستی در سال ۲۰۲۰، ایران رتبه نخست مهاجرفرستی را بر اساس نرخ رشد مهاجر جدید به منطقه کشورهای عضو سازمان

منفی بودن این سه شاخص بدین معناست که در صورتی که محدودیت های جابه جایی بین کشورها از بین برود، جمعیت کشور، ۱۶ درصد، جمعیت استعدادها، ۲۷ درصد و جمعیت جوانان ۱۵ تا ۲۹ سال، ۱۹ درصد کاهش خواهد یافت. همچنین، ایران به لحاظ جذب استعدادها از خارج و ماندن استعدادهای خود در داخل کشور، رتبه ۷۸ و برای جذب جوانان از خارج و ماندن جوانان خود در داخل، رتبه ۷۷ را کسب کرده است. این ارقام میل به مهاجرت در جامعه ایران را نشان می دهد.

شاخص ظرفیت جذب استعداد، در واقع، ظرفیت مهاجرت افراد تحصیل کرده (دارای مدرک کارشناسی و بالاتر) را می سنجد و شاخص ظرفیت مهاجرت جوانان، این شاخص را برای افراد بین ۱۵ تا ۲۹ سال اندازه می گیرد (رصدخانه مهاجرت، ۱۳۹۷). در واقع، این سه شاخص به نوعی ذهنیت افراد هر جامعه را نسبت به مقوله مهاجرت نشان می دهد و به سیاست گذار کمک می کند تا در راستای مدیریت مهاجرت نیروی کار تحصیل کرده و کارآمد برنامه ریزی کند (مرکز رصد فرهنگی کشور، ۱۴۰۲).

جدول ۱- جایگاه ایران در جهان در شاخص های بین المللی مهاجرت

رتبه ایران در جهان	شاخص
۴۸ از ۲۳۵	مهاجرت فرستی ایران (بر اساس جمعیت ایرانیان ساکن خارج از کشور در سال ۲۰۲۴)
۱۷ از ۲۳۵	مهاجرت پذیری ایران (بر اساس جمعیت مهاجران ساکن در ایران در سال ۲۰۲۴)
۱۷ از ۲۴۱	دانشجو فرستی ایران (بر اساس جمعیت دانشجویان ایرانی ساکن خارج) (۲۰۲۰)
۱۳ از ۲۴۱	دانشجو پذیری ایران (بر اساس جمعیت دانشجویان خارجی ساکن ایران) (۲۰۲۰)
۱۱۶ از ۱۳۴	رقابت پذیری جهانی برای استعدادها (۲۰۲۳)
۸۷ از ۱۵۲	جریان بالقوه مهاجرت (سال های ۲۰۱۵-۲۰۱۷)
۷۸ از ۱۵۲	جریان بالقوه جذب استعدادها (سال های ۲۰۱۵-۲۰۱۷)
۷۷ از ۱۵۲	جریان بالقوه مهاجرت جوانان (سال های ۲۰۱۵-۲۰۱۷)
۱۰۳ از ۱۷۷	شاخص فرار مغزها (۲۰۲۴)

مأخذ: GTCI 2023, Gallup World Poll, 2018; UNDESA, 2024; IOM, 2024, UNESCO 2024

*: برای برخی شاخص ها سال انتشار داده های پایگاه اطلاعاتی مربوطه با سال انتشار مربوط به آن شاخص برای کشور ایران متفاوت بوده است.

اصولی مهاجرت افراد از ایران اظهار نظر کنند. نتایج این پیمایش نشان می دهد که بیشترین پاسخ ها مربوط به سه موضوع مسائل اقتصادی، ۷۶ درصد، محدودیت های اجتماعی، ۶۴ درصد و فقدان امنیت شغلی ۵۹ درصد بوده است (Gholampour, ۲۰۲۴). نتایج پیمایش رصدخانه مهاجرت ایران نیز با این پیمایش همسوست؛ به نوعی که بی ثباتی اقتصادی- اجتماعی و شیوه حکمرانی به عنوان عوامل اصلی

روند جریان مهاجرت های خروجی در کشور نشان می دهد که کلان چالش هایی مانند فقر، تورم، بیکاری و... که برآیند آن ها موجب تشدید نارضایتی های اقتصادی و اجتماعی در کشور شده است، در یک دهه گذشته بیشترین وزن را در تقویت میل به مهاجرت در ایران داشته اند. در سال ۲۰۲۴، مطالعه ای پیمایشی در ایران انجام شد که در آن از شرکت کنندگان خواسته شد در خصوص عوامل

سال ۲۰۲۵ تاکنون، ۳۹۷ هزار افغان به افغانستان بازگشته‌اند. باین‌حال، با توجه به وضعیت بی‌ثبات و شکننده در افغانستان، تعداد کمی از پناهندگان افغانستانی در ایران تمایل و توانایی خود را برای بازگشت به کشورشان نشان داده‌اند. باید توجه داشت که حل بحران پناهندگان افغان نیازمند راه‌حلی بلندمدت است که نخست از ورود غیرقانونی افغان‌ها جلوگیری شود و سپس برنامه‌ریزی برای سامان‌دهی و جهت‌دهی مناسب اتباع افغان در ایران صورت گیرد. در مجموع، رصد جامعه آماری مهاجران خروجی و ورودی کشور و جایگاه کشور در شاخص‌های جهانی نشان می‌دهد که نه تنها در جذب و نگاهداشت نیروی انسانی متخصص و مستعد موفق نبوده، بلکه در مدیریت کارآمد جریان ورودی مهاجر افغان نیز موفق عمل نکرده و در مجموع، سیاست‌های مهاجرتی اتخاذشده به لحاظ ایجاد تعادل در دو جریان ورودی و خروجی مهاجرت در کشور چندان موفقیت‌آمیز نبوده است.

۲- مهاجرت جهانی در چهارچوب سیاست خارجی

مهاجرت بین‌المللی جایگاهی پیچیده در سیاست جهانی دارد. مهاجرت را می‌توان به‌عنوان جابه‌جایی گسترده افراد از مرزهای بین‌المللی در نظر گرفت که نتیجه سیاست‌هایی در سطوح بین‌المللی، ملی و حتی فراملی و نیز تصمیم‌های فردی مهاجران است. در ادبیات بین‌الملل، مهاجرت به‌عنوان مسئله سیاست

تمایل به مهاجرت در بین دانشجویان و فارغ‌التحصیلان، پرستاران، اساتید، محققان و فعالان استارت‌آپ‌ها عنوان شده است.

در خصوص روند مهاجران ورودی به ایران، بر اساس آخرین گزارش منتشرشده توسط کمیساریا (کمیساریای عالی سازمان ملل متحد در امور پناهندگان)^۱ در آوریل ۲۰۲۵، ایران میزبان حدود ۳/۴ میلیون نفر پناهنده و افراد در وضعیت مشابه پناهندگی است. این گزارش ایران را به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین کشورهای میزبان پناهندگان جهان معرفی می‌کند. از این تعداد، ۷۵۸ هزار نفر کارت آمایش افغان دارند و ۲/۶ میلیون نفر نیز در وضعیت پناهندگی هستند که طبق این گزارش بیشتر آن‌ها افغان هستند. با فرض اینکه تمام ۲/۶ میلیون نفر افغان باشند، تقریباً ۹۶ درصد از جمعیت پناهنده و افراد در وضعیت پناهندگی در ایران را افغان‌ها شکل داده‌اند. همچنین، از این تعداد، حدود ۱۲ هزار نفر نیز کارت هویت عراقی دارند. روند جریان مهاجرت‌های ورودی به کشور نشان می‌دهد که ایران به‌عنوان دومین کشور پس از پاکستان، میزبان اصلی پناهجویان از افغانستان بوده است. با بازگشت طالبان به قدرت در افغانستان در سال ۲۰۲۱، جریان مهاجرت افغان‌ها به ایران افزایش یافته است. بر اساس گزارش آوریل ۲۰۲۵ کمیساریا، با توجه به اینکه دولت ایران اعلام کرده که از مارس ۲۰۲۵ کارت سرشماری تمدید نمی‌شود و دارندگان کارت سرشماری مانند اتباع غیرمجاز شمرده می‌شوند، تعدادی از افغان‌ها مجبور به بازگشت شده‌اند؛ به‌طوری‌که از ۲۰ مارس

1. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)

استفاده می‌کند تا از این طریق، مهاجرت‌های غیرقانونی به ایالات متحده آمریکا و دیگر مسائل مهاجرتی را کنترل کند. بنابراین، دیپلماسی مهاجرتی ابزار کلیدی در سیاست‌های اقتصادی بین‌المللی است و می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای ارتقای منافع اقتصادی کشورها به‌ویژه در زمینه‌های نیروی کار، انتقال مهارت‌ها، بهره‌برداری از منابع انسانی و... استفاده شود.

اهمیت محتوایی پدیده مهاجرت در حوزه روابط بین‌الملل محل بحث است. درحالی‌که روابط بین‌الملل به‌طور کلی به‌عنوان یک سیاست میان دو یا چند دولت در نظام بین‌الملل تعریف می‌شود، سیاست‌های مهاجرتی معمولاً در عرصه داخلی کشورها نمود می‌یابد. این دیدگاه که مهاجرت خود به‌تنهایی می‌تواند نوعی تعامل میان دولت‌ها باشد، به‌ندرت مورد توجه قرار گرفته است.

در این چهارچوب، مطالعات در حوزه مهاجرت دو راهبرد کلیدی را برای تثبیت جایگاه مهاجرت به‌عنوان مسئله‌ای مهم در حوزه روابط بین‌الملل توسعه داده‌اند: ۱- رویکرد امنیتی‌سازی^۱ و ۲- رویکرد پیوند بین موضوعی^۲. در رویکرد امنیتی‌سازی، مهاجرت به‌عنوان تهدیدی برای امنیت ملی است. این رویکرد نه‌تنها توسط برخی از سیاست‌گذاران دنبال شده، بلکه مورد توجه نهادهای بین‌المللی نیز بوده است. برای مثال، سازمان کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل دریافته است که ارائه بحران‌های جابه‌جایی و پناهندگی در قالب

خارجی و در حوزه دیپلماسی مهاجرت مطرح می‌شود. دیپلماسی مهاجرت بیان می‌کند که چگونه کشورها از مهاجرت به‌عنوان ابزار چانه‌زنی در سیاست خارجی استفاده می‌کنند (Oltman, 2024)؛ یعنی کشورها تنها به دلایل سیاسی و اقتصادی در خصوص مهاجرت تصمیم‌گیری نمی‌کنند، بلکه از موضوع مهاجرت استفاده می‌کنند تا روی دیگر مسائل بین‌المللی فشار آورند یا امتیاز بگیرند. به عبارتی، کشورها موضوع مهاجرت را به دیگر مسائل مهم بین‌المللی مانند تجارت، امنیت یا روابط دیپلماتیک خود گرده می‌زنند. دیپلماسی مهاجرتی به‌طور فزاینده‌ای به‌عنوان یکی از جنبه‌های مهم روابط بین‌الملل در حال ظهور است و به استفاده از ابزارها، فرایندها و رویه‌های دیپلماتیک برای مدیریت جابه‌جایی جمعیت بین مرزها اشاره دارد. مثالی از این نوع دیپلماسی شامل توافقات میان دولت‌هاست که هدف آن‌ها، تشویق یا محدود کردن جریان‌های مهاجرتی است. کشورهای مختلف بر اساس جایگاه خود در روندهای جهانی مهاجرت، منافع و موقعیت چانه‌زنی خود را شکل می‌دهند. به‌عبارت دیگر، موقعیت هر کشور به‌عنوان کشور مهاجرپذیر، مهاجرفرست یا کشور ترانزیتی در تعیین راهبردهای دیپلماتیک آن کشور در زمینه مهاجرت نقش دارد. برای مثال، دیپلماسی مهاجرتی دولت ترامپ در ایالات متحده آمریکا که کشوری مهاجرپذیر است، از ترکیب دو رویکرد مشوق‌ها و تهدیدها به‌طور هم‌زمان در مذاکرات با کشورهای آمریکای مرکزی

1. Securitization Theory
2. Issue Linkages

مدیریت جابه‌جایی جمعیت در فراتر از مرزهای ملی است. این مفهوم دو بعد اصلی دارد. ۱- استفاده از مهاجرت به‌عنوان ابزاری برای دستیابی به اهداف دیگر سیاست خارجی مانند فشار بر دیگر کشورها یا کسب امتیازات سیاسی و اقتصادی و ۲- استفاده از دیپلماسی برای رسیدن به اهداف خاص مرتبط با مهاجرت مانند مذاکره برای توافق‌نامه‌های بازگشت مهاجران یا همکاری‌های مرزی. به عبارت دیگر، دیپلماسی مهاجرت یعنی کشورها از مهاجرت نه تنها به‌عنوان مسئله اجتماعی، بلکه به‌عنوان ابزار تعاملات بین‌المللی خود بهره بگیرند. برای مثال، می‌توان به توافق مهاجرتی میان ترکیه و اتحادیه اروپا اشاره کرد. براساس این توافق، ترکیه پذیرفت مهاجران غیرمجاز را که از خاک ترکیه وارد یونان شده بودند، بازگرداند و اقداماتی را برای کاهش جریان مهاجران به سمت اتحادیه اروپا انجام دهد. در مقابل، اتحادیه اروپا نیز امتیازات شایان توجهی ازجمله بسته کمک مالی ۶ میلیارد یورویی و ازسرگیری مذاکرات مربوط به عضویت ترکیه در اتحادیه اروپا را ارائه داد. (Adamson & Tsourapas, 2018). منبع قدرت چانه‌زنی ترکیه در این توافق، نقش راهبردی این کشور به‌عنوان یکی از مسیرهای اصلی عبور مهاجران به مقصد اروپا بوده است.

۳- تجربه کشورهای جهان در سیاست مهاجرتی

۳-۱- ترکیه

ترکیه به‌عنوان یکی از مقاصد اصلی مهاجرت در منطقه، سیاست‌های مهاجرتی خود را در راستای

تهدیدی برای امنیت جهانی، موجب جذب منابع مالی بیشتر از سوی دولت‌ها و نیز تقویت اعتبار و نفوذ این نهاد در فرایندهای سیاست‌گذاری بین‌المللی می‌شود (Hammerstad, 2014)، اما ارتباط دادن صرف مهاجرت به امنیت می‌تواند مبنای توجیه نظری برای اتخاذ سیاست‌هایی در راستای محدودسازی و بازدارندگی مهاجران باشد.

چهارچوب جایگزین برای تحلیل مهاجرت به‌عنوان بخشی از سیاست خارجی را می‌توان در رویکرد پیوند بین موضوعی عنوان کرد. به این معنا که سیاست مهاجرت را به موضوعاتی پیوند می‌زنند که معمولاً در قلمرو روابط بین‌الملل قرار دارند مانند جهانی‌سازی و توسعه اقتصادی. برای مثال، تحقیقات اخیر نشان داده‌اند که محدودیت‌های مهاجرتی گاه تحت تأثیر لابی شرکت‌هایی هستند که به نیروی کار کم‌مهارت نیاز دارند. این شرکت‌ها معمولاً از مهاجرت حمایت می‌کنند؛ زیرا افزایش نیروی کار ارزان را به نفع تجارت و سرمایه‌گذاری خود می‌دانند (Peters, 2014). همچنین، تصمیم‌گیری دولت‌ها در خصوص اینکه به کدام کشورها کمک مالی خارجی ارائه دهند، اغلب با این هدف صورت می‌گیرد که با بهبود وضعیت اقتصادی آن کشورها، میزان مهاجرت از آن مناطق کاهش یابد. بنابراین، در رویکرد پیوند بین موضوعی، کشورها مهاجرت را به مسائل دیگر در سیاست خارجی مانند تجارت و روابط دیپلماتیک پیوند می‌زنند.

دیپلماسی مهاجرت به معنای استفاده هدفمند و راهبردی از ابزارها و روش‌های دیپلماتیک برای

حقوق بشر و نیز در نظر گرفتن نیازهای اقتصادی و اجتماعی طراحی کرده است. تجزیه و تحلیل سیاست ترکیه در حوزه مهاجرت حاوی چند نکته کلیدی است که در ادامه به آن اشاره شده است.

- رعایت استانداردهای بین المللی و حقوق مهاجران: ترکیه به تعداد زیادی از کنوانسیون های بین المللی مانند کنوانسیون وضعیت پناهندگان (۱۹۵۱)، کنوانسیون بین المللی مهاجرت برای اشتغال (۱۹۴۹)، کنوانسیون کاهش بی تبعیتی (۱۹۷۵) و... پیوسته است. افزون بر این، ترکیه قوانین و مقررات خود را نیز با این کنوانسیون ها تطبیق داده و دسترسی مهاجران به حقوق اجتماعی به ویژه خدمات آموزشی و بهداشتی را تضمین کرده است.

- قوانین و سیاست های کلیدی مهاجرتی: در این راستا، می توان به قانون نیروی کار بین المللی که ترکیه در سال ۲۰۱۶ تصویب کرد، اشاره کرد. هدف ترکیه از تصویب این قانون، تعیین سیاست های مهاجرتی مربوط به نیروی کار و ادغام آن در بازارهای ترکیه بوده است. این قانون شامل معرفی کارت فیروزه ای برای جذب نیروی کار ماهر و تسهیلات جدید برای جذب دانشجویان بین المللی و دیگر مهاجران است. مهاجران در ترکیه پس از دریافت مجوز اقامت و تحت شرایط خاص، می توانند از خدمات بهداشتی تحت پوشش بیمه درمانی عمومی بهره مند شوند. ترکیه

دسته ای از کارگران خارجی را از مقررات صدور مجوز کار معاف کرده است از جمله اعضای هیئت مدیره شرکت های سهامی که در ترکیه ثبت شده اند.

- ایجاد نهادهای نظارتی برای مدیریت مهاجرت: در سال ۲۰۱۸، ترکیه یک هیئت مهاجرتی را تحت نظارت وزارت کشور در زمینه مهاجرت هماهنگ کرد. این نهاد با همکاری وزارتخانه های مختلف از جمله وزارت کار و وزارت امور خارجه، سیاست ها را تعیین و اجرا می کند. این هیئت مهاجرتی در نهادی کلیدی تحت عنوان مدیریت مهاجرت عمومی^۱ زیر نظر وزارت کشور قرار دارد که حفاظت از حقوق مهاجران و هماهنگی با نهادهای بین المللی و داخلی را بر عهده دارد.

- تعامل با شرکای بین المللی و منطقه ای: ترکیه عضو فرایندهای دیپلماسی مهاجرت منطقه ای مانند بوداپست و پراگ است. این فرایندها به منظور هماهنگ سازی و تسهیل سیاست های مهاجرتی میان کشورها در یک منطقه خاص ایجاد شده اند و معمولاً به صورت پلتفرم هایی هستند که برای همکاری میان کشورهای مختلف عمل می کنند.^۲ ترکیه توافقات دوجانبه ای با کشورهای مختلف برای مدیریت مهاجران دارد. از جمله این توافقات، توافقات امنیت اجتماعی و کار با کشورهای آلمان، فرانسه و اتریش است.

- پشتیبانی از رفاه اجتماعی و اقتصادی مهاجران: آژانس اشتغال ترکیه^۳ و مؤسسه آمار ترکیه^۴ به طور

1. The Directorate General of Migration Management (DGMM)

۲. فرایند بوداپست، فرایند همکاری منطقه ای است که در سال ۱۹۹۱ راه اندازی شد. این فرایند به ویژه بر مهاجرت بین المللی و حمایت از پناهندگان در کشورهای منطقه ای مانند آسیای مرکزی و کشورهای بالکان تمرکز دارد. فرایند پراگ نیز ابتکاری بین المللی است که در سال ۲۰۰۹ در پراگ آغاز شد. این فرایند بر مهاجرت بین المللی، امنیت مرزها و ادغام مهاجران در کشورهای شرق اروپا و غرب آسیا تمرکز دارد.

3. İŞKUR

4. TURKSTAT

کرده است. در چین، هم پیشنهاد شغلی از سوی کارفرما الزامی است و هم کسب امتیاز کافی در سیستم امتیازدهی دولتی برای دریافت روادید، مجوز کار و اقامت دائم لازم است. دو نوع روادید مهاجرتی طراحی شده است. روادید Z (روادید کاری) نیازمند داشتن مدرک دانشگاهی و پیشنهاد شغلی است و روادید R (روادید نخبگان) مخصوص نخبگان علمی، مخترعان، کارآفرینان، ورزشکاران برتر و... است. چین در دهه ۲۰۰۰، برنامه‌هایی مانند «هزار استعداد» و «ده هزار استعداد» را به منظور جذب نخبگان پیاده کرد و موفقیت‌های نسبی در جذب برخی از مدیران ارشد و مؤسسان استارت‌آپ‌های فناوری چینی داشت، اما این برنامه‌ها با چالش‌هایی مانند بی‌اعتمادی مهاجران، فشارهای بین‌المللی و محدودیت‌های قانونی روبه‌رو بود. چین توانسته است با ایجاد مراکز تحقیقاتی پیشرفته و پلتفرم‌هایی برای کارآفرینان، بستری برای تأسیس شرکت‌های دانش‌بنیان توسط استعدادهایی که به کشور بازگشته‌اند در پارک‌های علم و فناوری فراهم کند. برخی از شرکت‌های بزرگ چینی در حوزه هوش مصنوعی و زیست‌فناوری توسط نخبگان بازگشته اداره می‌شود (Kosłowski, ۲۰۲۴). همچنین، دولت چین کوشیده است تا تصویر وطن‌دوستی و وظیفه ملی را برای بازگشت نخبگان ترویج دهد. به‌طور کلی، چین توانسته است با به‌کارگیری سیاست‌های ترکیبی شامل مشوق‌های مالی، حقوقی، زیرساختی و فرهنگی بخشی از نخبگان خود را بازگرداند و آن‌ها را در توسعه اقتصادی و علمی کشور به کار گیرد.

منظم اطلاعات و آمارهای مربوط به مهاجران را جمع‌آوری و منتشر می‌کنند. این داده‌ها به‌طور مستقیم به سیاست‌گذاری‌های اقتصادی و برنامه‌ریزی برای ادغام مهاجران در بازار کار کمک می‌کند.

به‌طور کلی، تجربه ترکیه در سیاست‌های مهاجرتی نشان‌دهنده رویکرد جامع و پیچیده‌ای برای مدیریت مهاجرت است که از جنبه‌های حقوق بشری، اقتصادی و اجتماعی به‌خوبی بهره‌برداری کرده است. با این حال، ترکیه در زمینه‌های خاص مانند هماهنگی‌های بین‌المللی و سیاست‌های منطقه‌ای و نیز توجه به نیازهای مهاجران در زمان‌های بحران، نیاز به بهبود و توسعه دارد (IOM, 2018).

۳-۲- چین

چین با الگوبرداری از سیاست‌های مهاجرتی کشورهای توسعه‌یافته و بومی‌سازی آن‌ها، توانست در دهه ۲۰۱۰ به یکی از مقاصد اصلی مهاجرت نخبگان تبدیل شود. سیاست‌های مهاجرتی چین برای جذب و نگهداشت استعدادها با ویژگی‌های منحصر به فردی همراه است که آن را از مدل‌های مرسوم جهانی متمایز می‌کند. چین از سال ۲۰۱۳، به‌طور نظام‌مند وارد فاز جدیدی از سیاست‌های مهاجرتی شد که با تصویب قانون ورود و خروج در سال ۲۰۱۲ آغاز شد. هدف اصلی این سیاست، تبدیل چین به مقصدی برای مهاجران ماهر و متخصصان است. برخلاف کشورهای دیگر، چین از ترکیب دو رویکرد اصلی مدل سرمایه انسانی کانادا (انتخاب مبتنی بر امتیازدهی دولت) و مدل بازارمحور آمریکا (وابستگی به پیشنهاد شغلی از سوی آمریکا) استفاده

نخبگانی که به کشور چین بازگشته اند نه تنها در بخش خصوصی، بلکه در سیاست گذاری و توسعه زیرساختی کشور چین نیز تأثیرگذار بوده اند. موفقیت نخبگان بازگشتی به ویژه در حوزه های راهبردی مانند هوش مصنوعی و زیست فناوری، چین را به رقیب جدی برای آمریکا و اروپا در رقابت جهانی در خصوص جذب استعدادها تبدیل کرده است.

۴- چالش های اصلی در حکمرانی مهاجرت در ایران

مقوله مهاجرت به خودی خود برای هیچ کشور مهاجرپرست یا مهاجرپذیری سازنده یا مخرب نیست، بلکه این چگونگی سیاست گذاری مهاجرتی و اجرای آن است که مقوله مهاجرت را با پیامدهای منفی و مثبت همراه می سازد. سیاست های مهاجرت در بسیاری از کشورها باید با راهبرد توسعه پایدار هم راستا شود تا هدف های اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی به طور مؤثری تحقق یابد. یکی از چالش های بزرگ در سیاست های مهاجرتی هماهنگ سازی و یکپارچه سازی آن ها با اهداف توسعه پایدار است، اما رویکرد سیاست گذار ایران به مقوله مهاجرت در ایران در چهار دهه گذشته، سازنده، نظام مند و توسعه ای نبوده و در مدیریت جریان ورودی و خروجی مهاجران به صورت منفعل عمل شده است. در ادامه، به برخی از مهم ترین چالش ها در مسیر حکمرانی مهاجرت اشاره شده است.

– **خلأ نهاد و مرجع تخصصی رسمی برای مهاجرت:** به رغم آنکه چند دهه سابقه حساسیت و

دغدغه مندی در کشور نسبت به مقوله مهاجرت وجود داشته، متأسفانه نگاه دولتمردان به موضوع مهاجرت، نگاه تهدیدمحور بوده است. به نظر می رسد که مهم ترین دلایل شکل گیری چنین چالشی، دیدگاه سنتی نسبت به مهاجرت، تمرکز ساختار اداری بر کنترل امنیتی مهاجران به جای مدیریت توسعه ای مهاجران، پراکندگی مسئولیت های نهادهای مختلف بدون وحدت فرماندهی بین وزارت کشور، مرکز امور اتباع و مهاجرین خارجی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، وزارت امور خارجه و... بوده است. این خلأ نهادی سبب عدم پاسخگویی و شفافیت در برابر افکار عمومی و جامعه مهاجران و شکل گیری سیاست های مهاجرتی پراکنده و گاه متناقض و کوتاه مدت شده است. این در حالی است که یکی از مهم ترین کارکردهای این نهاد تخصصی آن است که می تواند شناخت دقیق از وضع موجود مهاجرت در کشور به دست آورد و اطلاعات دقیق و شفافی نه تنها به نهادهای تصمیم گیر، بلکه به جامعه بدهد.

– **فقدان رویکرد مشخص در مواجهه با مدیریت مهاجرت در دولت ها:** به رغم آنکه در اسناد بالادستی از جمله سیاست های کلی جمعیت، سیاست های کلی برای رشد و توسعه علمی و تحقیقاتی کشور و سیاست های کلی برنامه های پنج ساله توسعه در موضوع مهاجرت و مدیریت آن به مضامینی مانند «ایجاد بسترهای مناسب برای جذب نخبگان»، «شناسایی، هدایت، پرورش و به کارگیری استعداد های درخشان»، «پیشگیری از خروج نخبگان از چرخه خدمت به جامعه» و... اشاره شده و مورد

پیشرفت یا سند تحول دولت یا سیاست‌های مهاجرتی دیده نمی‌شود. این در حالی است که در کشورهای موفق مانند چین و استرالیا، سیاست‌های مهاجرتی به‌عنوان ابزار مکمل توسعه منابع انسانی و جبران شکاف بازار کار تعریف می‌شود. در ایران حتی مراکزی مانند معاونت علمی ریاست‌جمهوری که مسئول تربیت نیروی انسانی متخصص هستند، نقش فعالی در سیاست‌گذاری مهاجرت نخبگان ندارند.

- ضعف در جمع‌آوری و تحلیل داده‌های مهاجرتی:

فقدان سیستم اطلاعاتی جامع و به‌روز برای رصد و تحلیل جریان‌های مهاجرتی، تصمیم‌گیری سیاست‌گذاران را با مشکل مواجه کرده است. این ضعف اطلاعاتی مانع تدوین سیاست‌های مبتنی بر شواهد و ارزیابی اثربخشی اقدامات انجام‌شده می‌شود. در ایران هیچ بانک اطلاعاتی ملی مهاجرتی یکپارچه‌ای وجود ندارد که بتواند همه داده‌های مرتبط با مهاجرفرستی و مهاجری را در قالب یک سیستم منسجم تجمیع و تحلیل کند. وزارت کشور، مرکز امور اتباع و مهاجرین خارجی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، سازمان نظام پزشکی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی و... بخشی از این داده‌ها را دارند، اما به‌صورت جزیره‌ای و ناهماهنگ گردآوری می‌شوند و این داده‌ها نظام‌مند و قابل استناد برای سیاست‌گذاری نیستند. برای مثال، هیچ پایگاه اطلاعاتی رسمی در ایران نمی‌تواند اطلاعات کاملی از تعداد پزشکان، پرستاران، مهندسان یا اساتید دانشگاه را که مهاجرت کرده‌اند، گزارش دهد. این در حالی است که در کشورهای آلمان و هند این اطلاعات به‌صورت دقیق

تأکید سیاست‌گذاران قرار گرفته، اما در عمل اهداف تعیین‌شده محقق نشده است. یکی از دلایل این موضوع آن است که دولت‌های مختلف با رویکردهای متفاوت برای اجرایی‌سازی این سیاست‌ها، به‌طور سلیقه‌ای و دستگاه‌های مربوط به شکل جزیره‌ای عمل کرده‌اند.

- رویکرد تهدیدانگارانه در برابر مهاجرت نخبگان:

یکی از موانع مهم در سیاست‌گذاری مهاجرتی در کشور به‌ویژه در مورد مهاجرت نخبگان، وجود رویکرد تهدیدانگارانه نسبت به خروج و حتی بازگشت نخبگان است. خروج نخبگان در ایران اغلب با برچسب‌هایی مانند فرار مغزها عنوان می‌شود. رسانه‌ها، نهادهای دولتی و حتی برخی سیاست‌گذاران، مهاجرت نخبگان را نوعی از دست رفتن دارایی ملی تلقی می‌کنند. در برخی موارد نیز بازگشت نخبگان با بی‌اعتمادی یا برخوردهای امنیتی مواجه می‌شود. این رویکرد باعث می‌شود بسیاری از نخبگان ایرانی مقیم کشورهای خارجی، تمایلی به بازگشت یا همکاری علمی و اقتصادی در داخل کشور نداشته باشند.

- فقدان ارتباط مشخص میان چشم‌انداز و توسعه

نیروی انسانی کشور با سیاست‌های مهاجرتی: در سالنامه مهاجرت ایران (۱۴۰۲)، نبود ارتباط مشخص میان چشم‌انداز و توسعه نیروی انسانی کشور و سیاست‌های مهاجرتی به‌عنوان یکی از آسیب‌های حکمرانی مهاجرت در ایران عنوان شده است. به عبارتی، هیچ پیوند نظام‌مندی میان اسناد بالادستی توسعه‌ای مانند سند آمایش سرزمین، برنامه هفتم

است. در ایران وضعیت کنونی در حوزه مهاجرت به نوعی دستاورد و برآیند مجموع فعالیت های دولت های گوناگون در طول چند دهه گذشته بوده و نمی توان این وضعیت را صرفاً نتیجه عملکرد کوتاه مدت یک دولت تلقی کرد. نگاه به روند مهاجرفرستی و مهاجرپذیری در دهه های اخیر حاکی است که خلأ نهاد و مرجع تخصصی رسمی برای مهاجرت، فقدان رویکرد مشخص در مواجهه با مدیریت مهاجرت در دولت ها، رویکرد تهدیدانگارانه در برابر مهاجرت نخبگان، فقدان ارتباط مشخص میان چشم انداز و توسعه نیروی انسانی کشور با سیاست های مهاجرتی، ضعف در جمع آوری و تحلیل داده های مهاجرتی و چالش های مهاجرپذیری و ادغام اجتماعی مهاجران از مهم ترین موانع و چالش های اقتصاد ایران در عدم کارآمدی حکمرانی مهاجرت بوده است. با توجه به چالش های یادشده، در ادامه، به برخی از مهم ترین توصیه های سیاستی برای بهره مندی سیاست گذاران اشاره شده است.

- تدوین سیاست مهاجرتی جامع: تدوین سیاست جامع مهاجرت در ایران مستلزم تغییر رویکرد از مهاجرت به عنوان تهدید به مهاجرت به عنوان ظرفیتی برای توسعه است. این سیاست باید توسعه محور و داده محور باشد. چند الزام مهم که در تدوین سیاست مهاجرتی باید مدنظر سیاست گذار قرار بگیرد این است که نخست، تحلیل و درک دقیق از وضعیت مهاجرت در ایران حاصل شود. دوم، اهداف راهبردی مشخص شود؛ به گونه ای که سیاست های مهاجرتی با اهداف بلندمدت توسعه کشور هم راستا باشد. این

و سالانه منتشر می شود؛ البته این ضعف و نقصان در خصوص رصد مهاجران خارجی (مهاجرپذیری) نیز در کشور وجود دارد. داده های جمعیت شناسی در خصوص وضعیت سلامت، اشتغال، آموزش، محل اقامت قانونی مهاجران افغان یا به صورت رسمی موجود نیست یا ناقص است.

- چالش های مهاجرپذیری و ادغام اجتماعی مهاجران: در حوزه مهاجرپذیری به ویژه مهاجران افغان، چالش هایی مانند محدودیت های اجتماعی و زندگی فردی، رویکرد امنیت محور و نه توسعه محور، فقدان سیاست جامع ادغام اجتماعی و ناتوانی در ورود و اقامت وجود دارد. این وضعیت پیامدهای اقتصادی مانند رقابت مهاجران افغان با نیروی کار بومی در مشاغل غیررسمی، کاهش دستمزدها و افزایش اشتغال غیررسمی را به دنبال داشته است. همچنین، به لحاظ پیامدهای اجتماعی نیز می تواند حاشیه نشینی، فقر، بزه کاری و ازدواج های غیررسمی ثبت نشده و... را به دنبال داشته باشد.

نتیجه گیری و پیشنهاد راهکارها

مهاجرت به خودی خود نه برای کشورهای مهاجرپذیر و نه برای کشورهای مهاجرفرست مخرب یا سازنده نیست، بلکه پیامدهای مثبت و منفی مهاجرت به نوع رویکرد سیاستی و چگونگی حکمرانی مهاجرت بستگی دارد. به طور کلی، برای بیشتر کشورها، سیاست مهاجرت ملی واحدی وجود ندارد، بلکه مجموعه ای از سیاست های مهاجرتی در تعامل با یکدیگر، نتیجه نهادهای مهاجرتی پیچیده و پراکنده

قرار دادن امتیازات ویژه‌ای برای مهاجران به‌خصوص سرمایه‌گذاران، توانستند از مزایای اقتصادی حضور این مهاجران در کشورشان به‌خوبی بهره‌برداری کنند. بنابراین، لازم است برای بالفعل ساختن مزایای حضور این مهاجران، با نظام‌مند کردن ورود مهاجران به ایران، ورود آن‌ها به کشور را به‌صورت فیلترشده و متناسب با نیاز کشور به نیروی کار در بخش‌های مختلف اقتصادی کرد. درضمن، با داشتن نقشه راه و دید اقتصادی هدایت‌شده، مهاجران افغان را به سمت مشاغل و زمینه‌های اقتصادی‌ای هدایت کرد که در عین ایجاد فرصت تحقق منافع اقتصادی، فرصت‌های شغلی برای نیروی کار بومی کشور کاهش نیابد.

- توسعه سیستم‌های جامع اطلاعاتی مهاجرتی: یکی از مهم‌ترین چالش‌های سیاست‌گذاری مهاجرتی در ایران، فقدان نظام منسجم داده‌های مهاجرتی است. این داده‌ها یا تولید نمی‌شوند یا ناقص و پراکنده هستند. در این راستا، ایجاد مرکز ملی داده‌های مهاجرتی به‌عنوان زیرمجموعه شورای عالی امنیت ملی یا وزارت کشور با اختیارات فرابخشی توصیه می‌شود. ایجاد چنین نهادی مستلزم آن است که همه نهادهای مرتبط (ثبت احوال، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، وزارت امور خارجه، پلیس مهاجرت و...) داده‌های خود را به اشتراک بگذارند. همچنین، ایجاد ساختار داده‌محور و طبقه‌بندی شفاف برای مثال، طراحی استانداردهای واحد مانند نوع مهاجرت، مدت اقامت، نوع روادید، سطح تحصیلات و مهارت و... یا طراحی داشبورد ملی مهاجرت با داده‌های باز برای استفاده سیاست‌گذاران، پژوهشگران و عموم مردم از داده‌های مهاجرتی توصیه می‌شود.

اهداف می‌تواند شامل جذب نخبگان، جذب نیروی کار متخصص خارجی، ارتقای همکاری‌های علمی و تحقیقاتی و ایجاد فرصت‌های شغلی و اقتصادی برای مهاجران باشد. سوم، ایجاد نهاد ملی برای حکمرانی مهاجرت نیز می‌تواند تسهیل‌کننده باشد.

- تطبیق سیاست‌های مهاجرتی با نیازهای بازار کار: بخش عمده‌ای از جمعیت مهاجر افغان در طول جنگ‌های داخلی و آشوب‌ها و شرایط ناامن داخل افغانستان به ایران پناه آورده‌اند و ایران در راستای تعهد اخلاقی هم‌جواری و مهر اسلامی اجازه ورود به آن‌ها را داده است. این موضوع دست‌کم دو پیامد برای ایران داشته است. ۱- ورود این جمعیت بدون گذر از فیلترهای استاندارد ملی و بین‌المللی پذیرش مهاجر در کشور اتفاق افتاده است و ۲- غالب مهاجران افغان فاقد مهارت‌های تخصصی هستند و با کمترین منابع مالی وارد ایران شده‌اند. این موضوعات ایجاب می‌کند که مسئولان کشور نگاه امنیتی به مهاجران افغان داشته باشند. با تأیید صحت این مطالب، لازم به یادآوری است که در عین پذیرفتن هزینه‌های ناشی از ملاحظات امنیتی، نباید از منافع اقتصادی این بخش محروم ماند. لازم است در کنار تهدیدها و ریسک حضور مهاجران و اتباع خارجی در کشور به این موضوع توجه داشت که اگر پدیده مهاجرت به صورت هدفمند رهبری و مدیریت شود، منافع و فرصت‌های قابل توجهی برای کشور هم در بعد اقتصادی و هم غیراقتصادی ایجاد می‌کند. همان‌طور که در بخش‌های پیشین اشاره شد، کشورهایی مانند ترکیه با مدیریت کارآمد مهاجران و

حمایت از نیروی کار خارجی با این کشورها به امضا رسانده است. برقراری روابط دوجانبه با کشورهای مهاجرفرست و تدوین چهارچوب مشخص برای تعامل با مهاجران می تواند مدیریت پدیده مهاجرت را قانونمندتر کند.

منابع

- پژوهشکده سیاست گذاری دانشگاه صنعتی شریف (۱۳۹۷). جایگاه ایران در شاخص های بین المللی جریان بالقوه مهاجرت. ایران، تهران: پژوهشکده سیاست گذاری دانشگاه صنعتی شریف با همکاری رصدخانه مهاجرت ایران.
- خاوری نژاد، سعید (۱۳۹۳). اقتصاد سیاسی مهاجرت نخبگان ایران؛ بررسی جنبه های نظری و عملی مهاجرت نخبگان ایرانی در سال های ۱۳۹۰-۱۳۷۰. ایران، تهران: دنیای اقتصاد.
- رصدخانه مهاجرت ایران (۱۴۰۲). سالنامه مهاجرتی ایران. ایران، تهران: رصدخانه مهاجرت ایران.
- مرکز بررسی های استراتژیک (۱۴۰۲). مدیریت مهاجرت به خارج از کشور؛ توصیه های سیاستی برای حفظ، جذب و مشارکت نخبگان. شماره مسلسل: ۸۸۰ - مرکز رصد فرهنگی کشور (۱۴۰۲). گزارش رصد فرهنگی (۴۰)؛ وضعیت مهاجرت ایران (بررسی روندهای مهاجرت از ایران و مهاجرت به ایران). ایران، تهران: مرکز رصد فرهنگی کشور.
- Adamson, F. B., & Tsourapas, G. (2019). Migration diplomacy in World Politics.

- تسهیل بازگشت استعدادها و سرمایه های فکری به داخل کشور: به منظور افزایش انگیزه بازگشت نخبگان، ایجاد مشوق های مالی و شغلی مانند وام کم بهره، تسهیلات مسکن و حمایت از طرح های تحقیقاتی پیشنهاد می شود. همچنین، با بهبود زیرساخت های علمی و پژوهشی کشور متناسب با استانداردهای بین المللی و ایجاد شبکه های ارتباطی با نخبگان خارج از کشور و امکان شناسایی و ارتباط مستمر با این افراد، می توان زمینه بازگشت نخبگان و سرمایه های فکری به کشور را فراهم کرد.

- تقویت ظرفیت دیپلماسی مهاجرت و همکاری های بین المللی: ایران از سال ۱۹۹۵ به عضویت سازمان بین المللی مهاجرت^۱ درآمده است، اما این موضوع به تنهایی برای مدیریت مؤثر مهاجران کفایت نمی کند، بلکه باید با استفاده از چهارچوب های علمی و بین المللی مشخص شده، پدیده مهاجرت در کشور مدیریت شود و برای استفاده از تجربیات کشورهای مهاجرپذیر با آنها تعامل وجود داشته باشد. تنظیم توافقات دوجانبه یا چندجانبه با کشور مبدأ یا مقصد برای ایجاد برنامه های بازگشت یا آموزش و توانمندسازی مهاجران در داخل ایران می تواند اثرگذار باشد. برای مثال، امارات متحده عربی به منظور مدیریت هرچه بهتر مهاجران بین المللی، با کشورهای مهاجرفرست روابط دوجانبه بلندمدت برقرار کرده و توافقاتی را به منظور معرفی استانداردهای

- Koslowski, R., & Ding, S. (2024). Selective Migration Policies With Chinese Characteristics. *Migration and Human Security*, 12(4), 369-387. <https://doi.org/10.1177/23315024241281471>
- Oltman, A., & Renshon, J. (2017). Immigration and foreign Policy. In *Oxford Research Encyclopedia of Politics*.
- Migration Governance Overview: The Republic of Turkey , IOM UN Migration. December 2018.
- Peters, M. E. (2014). Trade, foreign direct investment, and immigration policy making in the United States. *International Organization*, 68(4), 811-844.
- World Migration Report (2024). By International Organization for Migration.
- <https://databrowser.uis.unesco.org>.
- <https://iranopendata.org/en/dataset/ioid-04282-position-score-iran-in-ranking-countries-based-on-indicators-pote./>
- International Studies Perspectives*, 20(2), 113-128.
- Hammerstad, A. (2014). *The Rise and Decline of a Global Security Actor: UNHCR, Refugee Protection, and Security*. Oxford University Press, USA.
- González, Jaime Lagüera, et al. "JRC Statistical Audit of the Global Talent Competitiveness Index 2023." (2023).
- Gallup World Poll (2019). Potential Net Migration Index, Retrieved from Gallup website: http://news.gallup.com/migration/interactive.aspx?g_source=link_news9&g_campaign=item_245204 &g_medium=copy.
- Gholampour, F., Szeitl, B., & Simonovits, B. (2024). Migration Potential from Iran: A Cluster Analysis of the Main Departure Drivers. *Social Science Information*, 63(2), 250-281.
- IOM UN MIGRATIONM, Global Appeal (2025).
- Iran-Afghanista Returns Emergency Respons, UNHCR Comprehensive Overview of Response to Emergencies ,April 2025.
- International Migrant Stock: Destination and origin, Department of Economic and Social Affairs (UNDESA), United Nation,2024.